

Szegedi Don Quijote

PETRI CSATHÓ FERENC: KÓDOBOZ

Azt gyanítom, Szegeden is egyre kevesebben tudják, ki is volt Petri Csathó Ferenc. Az ország irodalmi élete pedig korábban is alig-alig vett róla tudomást. 1945-ben született és 1997-ben halt meg. Életében egyetlen verseskötve jelent meg, az is ötvenéves korában, Szegeden, magánkiadásban, s országos terjesztésre az sem került. Budapestén például hiába próbáltam annak idején beszerezni. Amúgy se mondhatnánk, hogy különösebben alkalmas idő lett volna a kilencvenes évek közepe egy ötven éves elsőkönyves felfedezésére, de feltehetően nem tett senki semmit ennek elősegítése érdekében. Annyira visszhangtalan maradt e kiadvány – Szegedtől eltekintve –, hogy még az Új Magyar Irodalmi Lexikon második, javított és bővített kiadása, amely 2000-ben jelent meg, s amelynek főszerkesztője is e városban él, sem vett tudomást a költőről, aki addigra már meg is halt. S aki nem válik legalább egy kortársi kiadású lexikon szócikkévé sem, az mintha nem is létezett volna. A Város és a költőnek kamaszkorától, 1961-től kezdve otthont adó folyóirat, a Tiszatáj azért mégsem felejt, s a Tiszatáj könyvek sorozatában megjelenhetett Petri válogatott verseinek egy újabb, gazdagabb és egyúttal elegánsabb kivitelű gyűjteménye, a *Kódoboz*. Föl lehet-e végre fedezni Petri Csathó Ferencet? Vagy megmarad továbbra is egy kisebb régió, egy város költőjének? Esetleg nemzedéki jelenségként őrzi egy ideig, majd felejt el az emlékezet, párhuzamosan azzal, hogy a nemzedék is távozik? Nem tudható, nem is sejthető az eredményessége e kiadványnak. Bizonyos, hogy szinte a lehetetlent kísérli meg, hiába állnak a versek helyt önmagukért. A költőnek még a nevével sem volt szerencséje, mert szinte egyidőben indult két Petri, s György feltűnést keltő, ma már klasszikus értékű első verseskötve valamiként háttérbe szorította a másik Petri esélyeit, s nem tudom miért, talán a hangzása miatt, a vezetéknev megkettőzése sem segíthetett ezen. Pedig a névrokonság önmagában nem szokott baj lenni, hiszen csak e nemzedéknél maradván: milyen jól megfér egymás mellett ma is Kiss Anna és Kiss Benedek, s megfér a többi névrokonnal is.

Am a névrokonság feltehető hátránya inkább csak színező elem lehetett. Nem tudom hányszor, de nyilván többször fordult elő, hogy a korabeli – a hatvanas és a hetvenes évekről van szó – könyvkiadók visszaadták kéziratosa verseskötetét. Az évtizedforduló esztendeiben reprezentatív, pályakezdőket bemutató antológiák jelentek meg. Petri Ferenc egyikükben sem kapott helyet. Nem állt ő ezzel egyedül, hiszen nagyon sok pályakezdő fiatal szeretett volna elindulni, a publikálási lehetőségek pedig eléggé korlátozottak voltak a tervezdálkodás év-

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2003
198 oldal, 1800 Ft

tizedeiben. Voltak, akiket a próbálkozások megedzettek, voltak, akiket a feladás gondolatáig vezettek el. Erős pszichikai vértettségre volt akkor is szükség, s Petri ezzel bizony nem rendelkezett. Bár önmagát nevezi egyik korai versében *Don Quijote lovagnak*, bizony nem indult ő csatába, hacsak azzal nem, hogy azért mégis megírta a verseit. A *Kódoboz* ezt a verset helyezi az élre, emblémaversként szinte, s jól teszi, hiszen a Don Quijote-típusnak is többféle változata létezik, s az egyik lehet éppen Petri Ferenc.

Méginkább nevezhetnénk kódlovagjaink egyikének. A XIX. század végétől van hagyományuk, azóta vonulnak, néha seregestül irodalmunk kódlovagjai. A szocializmus korszaka nehezen tűrte meg ezt az embertípust, hiszen egyáltalán nem illeszkedett politikailag erősen motivált emberképükhöz. Még a hetvenes évek konszolidált, azaz már sokkal megengedőbb kádárizmusa is felhánytorgatta, s éppen ennek a nemzedéknek a szemére vetette, hogy nem olyan mint elődei, nem eléggé öntudatosan és nem eléggé cselekvően segíti a szocializmus építését sem írásaival, sem magatartásával. Kódlovagok természetesen minden korszakban voltak vagy lehettek volna. A kódlovag mindig észlelhetően eltér kora megszokott, elvárt normáitól, elsősorban és naponta láthatóan életformájában, továbbá önérvényesítő képességeinek felszámolásában. Magam fővárosi lévén ritkán találkoztam Petri Ferencel, utoljára talán a nyolcvanas évek elején, de amit róla hallani lehetett, amit talán legigazabb barátja, Szepesi Attila megírt róla a *Kódoboz* záró esszéjében, s magától értetődően az is, ami költői világából kibontakozik, igazolja az ő „mintaszerű” kódlovag voltát. A nemzedéket bemutató antológiában, a *Tengerlátóban* (1977) én hét verssel szerepeltettem Petrit, többnyire már egy vagy több kötetes költők között. Valamikor ezután történhetett egy fővárosi találkozásunkkor, hogy somolyogva közölte velem: milyen különös szerkesztő vagyok, mivel még mindig azt gondolom, hogy ő költő. Sajnos, ma, 2003-ban is különységnek számít ugyanezt állítani, pedig meg lehet győződni igaz voltáról. Egyik búcsúversében elképzelte önmagát, „P. Cs. F. költőt poralakban”. A test valóban ilyené vált, s idővel ez a mostani kötet is elporladhat, de a versek megmaradnak.

A kódlovagok egy része valóban pusztán az irodalomszociológiai jelenség példája. Itt azonban többről van szó. Azt nem mondhatjuk, hogy Petri Csathó Ferenc nemzedékének egyik vezéregyénisége lenne. Még kódlovag minőségében sem az, hiszen a prózaíró Hajnóczy Péter vált e nemben közismertté, számon tartott példává, s nem annyira sorsával, mint inkább műveinek különtségével. Ebben az értelemben Petri versei nem különködők. Lényegüket tekintve beleilleszthetők a nemzedék akkori, hatvanas-hetvenes évekbeli kórusába. Egyéni arcél mutatkozik meg bennük, de nem különködő, s nem is radikálisan újszerű. Am nem is ódivatú.

Ha valaki évtizedek múltán újraolvassa ifjúkorának kortársait, gyakorta tapasztalja, hogy a számára hajdanán rokonszenves, sőt jelentékenynek mutakozó munkák erősen megfakultak, s ha olvashatatlaná nem is, de érdektelenné váltak. Máskor meg azt figyelheti meg, hogy ezek az egykor kedves írárok ma már inkább csak számára jelentenek valamit, az újabb nemzedékek értetlenül figyelik elismerését, s konzervativizmusának tudják be. Ilyenkor lehet, hogy a mai olvasó téved, lehet, hogy az a régi ítélt hibásan. De még ez utóbbi esetében is, ha nem csupán egyetlen személyhez, hanem egykori olvasóréteghez köthető az elismerő vélemény, számon kell azt tartanunk, legalább az irodalmi ízlés alakulástörténetében. Bizonyára vannak, akik Petri Csathó Ferenc verseit olvasva vagy újraolvassa, az iménti két csoport valamelyikébe sorolják be azokat. Én azonban úgy vélem, hogy e versek java – s mindig, mindenkinél a legjobba-

kat kell sorra venni, ha ítélünk –, egy harmadik csoporthoz köti a költőt. Tavasz óta harmadszor lapozgatom a *Ködöbozba* zárt másfél száz verset, s egyre határozottabban az a véleményem, bevallom, némi kezdeti kételkedés után, hogy ez a líra nemcsak a múlthoz köthető. Ha mai folyóiratokban, új versként jelennének meg, akkor is elfogadhatnánk őket. Frissességükkel, elevenségükkel, időtálló korszerűségükkel hatnak.

Amikor ez a nemzedék a hatvanas években kezdett megszólalni, különösen gazdag volt a magyar líra kortársi termése. S mint a fiatalok mindig, ők is kerestek és találtak is mestereket az idősebbek között. Illyést, Weörest, Nagy Lászlót, Juhász Ferencet, Pilinszky Jánost, másokat. A hajdani első kötetekben sok vers mellé oda lehetne írni, hogy éppen kinek a hatása mutatkozik meg benne letagadhatatlanul. Viszonylag kevés volt az olyan öntörvényűségével is feltűnő első kötet, mint Kiss Annáé, Kiss Benedeké, Petri Györgyé, Utassy Józsefé. Ha időben megjelenhetett volna egy ténylegesen pályakezdő első könyve Petri Csathó Ferencnek, akkor talán ő is ide lett volna sorolható. S akkor talán pályáíve, ködlovagsága is másként alakult volna.

De hát az életút nem írható újra, s így bizony a predestináltság képzete erősödhet meg bennünk. Balszerencsés sorsú család és ember mindig sok akad, a huszadik században különösen. S Petri életútja látszólag szerencsésen kezdődik, hiszen édesapja „ezerhétszázhuszonöt nap után” hazatért a háborúból (*Isten ködöt szitált*). Am aztán jött a többi versben is említett hortobágyi kitelepítés, a család és a gyerekkor feledhetetlen mélypontja. Ma már tudjuk jól, hogy azokban az évtizedekben ritkán volt igazi rehabilitáció, s aki egyszer gyanússá vált, az holtáig az maradt. Miként az édesapát elsirató *Urna* falban olvasható e sorsról: „elolvas félkönyvtárnyi könyvet / három nyelven beszél / s írógépet kopogtat / egy egérszagú pinceirodában”. Petri Ferenc számára egy ideig úgy tűnhetett, hogy ő kiszakíthatja magát a családi fátum alól. Feltűnő tehetséggel kezd verselni, közlik is. Sportkarrierre is lehetősége van. Egyetemista lesz. Mintha a szegényember szerencsefia lenne a felnőttkor küszöbén. S aztán minden kezd az ellenkezőjére fordulni. Talán az is segíthetett volna rajta, ha elkerül Szegedről. Hiszen humán értelmiségi, ha csak tehette, ez időben elmenekült Szegedről. Ezt a várost ugyanis Kádár baloldali ellenzéke uralta, kiskirálykodva, ortodox bolsevikként. Itt tilos volt gondolkodni. S el tudom képzelni, hogy voltak, akiknek számára a lázadás egyetlen útjának az önsorsrontás mutatkozott. Az alkohol, a ködlovagság. Miként a *Szókratész gyermekei*, ez a kései pillanatkép és végzetbemutató kifejezi: „nincs erő, ami megállítsa őket”, mindhárman a pusztulásba rohannak. S ott a felismerhető önarckép is: „a harmadik élő halottak / között ír vers helyett / tesztet a pszichiátrián”. Szepesi Attila esszéjéből az is megtudható, hogy Petri az őt érdeklő területeken olykor szakemberekhez méltóan tudós volt, így a pszichiátria ügyeiben is. Én csendesesen hozzágondolom, hogy a laikus még tájékozottan is az marad, s aki túlzottan sokat foglalkozik a lélek betegségeivel, az hajlamos lehet mind többet önmagán is diagnosztizálni, majd beletörődni önnön gyógyíthatatlanságának ideájába.

Az eddigiek alapján a leendő olvasó azt is gondolhatná, hogy Petri Ferenc vallomásos, önéletrajzi költő. Az is, természetesen, hiszen elsősorban önnön sorsa, egyetlen életbe és egy adott világba zártsága foglalkoztatja. Ez azonban a legtöbb költőre jellemző. Mi különbözteti meg őt az átlagtól? Először is, és szinte mindent áthatóan, kezdetől fogva a ködlovagságra való hajlama. A Don Quijote-sors felvállalása. Alig huszonévesen, 1967-ben írta ezt a verset. Nemzedékében ugyan kezdetől fogva fel-feltűnik a rezignáció, a névrokon Petri Györgyben például nyomatékosan, de: kiábrándulásként. Például így: „Amiben hittem, / többé nem hiszek. / De hogy hittem volt, /

arra / naponta emlékeztetem magam.” (*Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből*) Mások, a többség viszont az ideák tragikus meggyalázása után igazi tartalmaikért perelt, mint Utassy József: „Talpra, Petőfi! Sírodat rázom: / szólj még egyszer a Szabadságról!” (*Zúg március*) Petri Ferenc költészetében lényegében nincsen szó történelmi léptékű hiték elvesztéséről, de visszaperléséről sem. S mivel a maga egyéni sorsát tekintve is szkeptikus kezdettől fogva, a kétféle horizonttalanság egymásra mintázódik, azonosul. Nemcsak az ő sorsa Don Quijote-i, de általában az emberé. Legalábbis ő maga körül az ilyen sorsokat látja.

Igazán idilli szemléletű verse alighanem csak egyetlen akad: a *Gábor és Gabriella* (1975), ez nagyon kedvesen, Francis Jammes-re emlékeztető módon festi le a kisgyerekes család esti, békességes léthelyzetét. Aztán később az efféle helyzetet is megkérdőjelezi a komor *Triász*: „Az anya főz. Az apa ír, / a szeme küzd a sűrűlő sötéttel. / E szobában, mely létük kerete, / boldogok háromszáz hete. / A tapéta: csomagolópapír; a rongyszőnyeg: alkalmi vétel. / Jövőjük idillinek látszik, / a Megváltó göcögve játszik / a csorba pléhlavórban ül / színes kockáival.” Ennek tükrében, e líra alaphangulatainak ismeretében a *Gábor és Gabriella* is inkább elégikusan idilli, a *Triász* pedig elégikusan groteszk. Ez utóbbi esztétikai minőség, a groteszk meghatározó szerepű Petri lírájában. Szinte külön műfajt jelentenek azok a versek, amelyek – tömörségüket legalábbis – feltehetően Örkény István egyperceseként is köszönhetik, s amelyeket petrigroteszknak neveznék. Voltaképpen ilyen már a *Don Quijote lovag*, aztán a *Heraldika*, a *Cervantes*, az *Itt maradni*, a *Tűnődve*, a *Leltár Helsingörben*, *Az ige*, a *Triász*, a *Mária ünnepei*, a *Zárt tárgyalás*, hogy a legjelesebb rövidverseket említsem. S ez a szemlélet természetesen a valamivel terjedelmesebb alkotásokban is jelen van, de talán nem annyira mellbevágóan. A petrigroteszknak – mint az egyperceseknek is – alapeleme az ötlet. Íme a *Leltár Helsingörben*: „zsebem üres / palástom kardvastól lyukas / a koronát / egy krumpliorrú hőembernek adtam / az országalmát /nem tudom ki ette meg”. Ez a vers 1974-es dátumú, s ezidőben még sem Hamlet, sem Yorick nem volt líránk népszerű szereplője.

A hagyományosabb terjedelmű alkotások közül tipikus példa lehet a *Paradicsomi albérlet*. Itt már a cím is groteszk, hiszen tudjuk, hogy ilyen nincs: a Paradicsom és az albérlet egymást kizáró fogalmak. Aztán a versben megjelenik a paradicsomszós is, s inkább ez kerül kapcsolatba az albérlettel. A házinéni „keselyűlelkű öregasszony”, aki mindig szidja a fiatalasszonyt, aki a múltkor „sírt, potyogtak a könnyei a / paradicsomszósba, én csak / sziszégttem, mint a kígyó, az / öregasszony pedig miután / megette a kertitörpéket, / istennel kezdett beszélgetni.” (Megjegyzem, én a megette helyett a megetette változatot ismerem, korábban így jelent meg többször is antológiákban a vers, így sajtóhibára gyanakszom, amely azonban szintén értelmezhető.)

A groteszk kapcsán ne feledjük azt sem, hogy a magyar irodalomban, s különösen a lírában ez meglehetősen ritka volt, s bizony meg kellett „tanítani” rá a magyar közönséget. Ebben volt meghatározó szerepe Örkény Istvánnak, s ennek is köszönhetően kezdhettek költők, mint Petri Ferenc, Petri György, Péntek Imre, a rájuk következő nemzedékből Szilágyi Ákos, majd egyre többen mások is groteszk szemléletű és hangoltságú lírát kialakítani. Petri Ferencnek is kezdeményező, irodalomtörténeti szerepe van ebben. Legalább utólag próbáljuk ezt elismerni és méltányolni. Ez a jellegzetessége mindvégig megmaradt Petri költészetének. Reprezentatív kései példája ennek a *Poszt* (1992). Egy feltehetően alkalmi kapcsolat megragadása, ahol már az indításban fordított a világ, hiszen „Eklektikus a nő, ki tegnap elrabolt”. Az eklektikusság a nő külle-

mére vonatkozik, a korstílusok felidézésével, az viszont, hogy egy nő raboljon el egy férfit, korántsem nevezhető eklektikusnak. A mindössze húszsoros szöveg ilyen sokrétű groteszkséggel fejeződik be: „Veszélyes nő, biztos, hogy önveszélyes és / lehet, hogy közveszélyes is, kis melle / szúr, ahogy mered; lát minket és röhög / az Úr. A kis nő már hörög, poszt és modern / minden szava, körülöttünk posztposzt / installáció: döglött kígyó az ágy / melletti széken: kékharisnyanadrág”.

Örkény a groteszket felszabadító hatásúnak nevezte, legalábbis a befogadóra nézvést. Petri Ferenc groteszkje azonban a ködlovagé, aki nem akar felszabadítani bennünket – és saját magát sem – és nem akar elidegeníteni sem bennünket a groteszkek bemutatott élethelyzetektől és személyektől, tehát önnön lírai alkalmásától sem. Zárt világ ez, egyre zártabb, amelyből kitekinteni még csak lehet valamennyire, de kitörni soha.

Amiként a halál elől sincsen menekülés. Huszonévesek körében ebben a nemzedékben sem volt szokásos az elmúlással való gyakori szembenézés, a saját halál, a halálom-utániság elképzelése. Így kivételes az *Én, Petri Ferenc* is, amely látja azt a kort, amelyben „megtörténik majd minden nélkülüm”, s „egy ideig vendég leszek még múltotokban”. A személy, aki köztünk élt, valóban csak egy ideig lehet a mi, ugyancsak behatárolt életünk emlékvilágában vendég. A magyar költészet történetében, ezer év verseinek virtuális antológiájában meg kell maradnia a *Kődoboz* és a *111 vers ide át* nem került darabjai (mint a *Szegénylegények*, az *Anyám zsoltára*, a *Szemben*, a *P. F. rajkrónika följegyzéseiből*, a *Gyermekdal*) legjavának. Petri Ferenc sorsa még Juhász Gyulánál is tragikusabb és mostohább. Eletműve torzó, de: életmű.

Vaszy Géza

